

ЛЮДИНА І ЗНАННЯ: на перетині сучасної епістемології, онтології, феноменології, філософської антропології

MAN AND KNOWLEDGE: at the intersection of modern epistemology, ontology, phenomenology, philosophical anthropology

<https://doi.org/10.15407/fd2024.04.053>
УДК 130.2

Святослав ВИШИНСЬКИЙ,
кандидат філософських наук,
молодший науковий співробітник, відділ філософської антропології,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди, НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
s-vyshynsky@vkursi.com
<https://orcid.org/0000-0002-4711-1512>

ВІДЧУЖЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОСТІ: ЗАГРОЗИ, ВИКЛИКИ ТА МИСЛЕННЯ ПОСТГУМАНІЗМУ

Стаття присвячена проблемі штучного інтелекту і викликів «розумних технологій», які ставлять під загрозу автономію людського розуму та існування самої людини. Автор констатує кризове становище сучасної культури, екзистенційну втому людства, що проявляється в намірі делегувати власну суб'єктність, волю і раціональність зовнішнім акторам — інтернету, штучному інтелекту, робототехніці. Йдеться про відчуження фундаментальної якості людини розумної — інтелекту — та загрозу її поневолення у світі недалекого майбутнього, керованому автономними технологіями. Крім делегування раціональності машинам простежується й тенденція передавати цілепокладання «розумній техніці», яка поступово наділяється здатністю до самонавчання і самопрограмування, а відтак може не узгоджувати свої завдання з цілями людини. Автор говорить про ймовірність сценарію подвоєння реальності, в якій цифрові алгоритми, комп'ютерні програми та робототехніка можуть підкорити, витіснити або замінити світ природи та світ людини, обійшовши люд-

Цитування: Вишинський, С. (2024). Відчуження раціональності: Загрози, виклики та мислення постгуманізму. *Філософська думка*, 4, 53—61. <https://doi.org/10.15407/fd2024.04.053>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ський рід як менш ефективний еволюційний щабель. На противагу цьому з новою го-
строю порушується питання про те, що таке розум, мислення та людина і чи
може свідомість, редукована до тілесності, чуттєвості або раціональності, слугува-
ти моделлю для відтворення. Чи здатна людина без любові творити нове життя?

Ключові слова: відчуження, раціональність, штучний інтелект, технології.

2022 рік став знаковим рубежем у дискусії наукових фантастів, соціологів і фі-
лософів, що більше ніж півстоліття точилася на сторінках романів, трактатів і
на екранах кінотеатрів. У публічному доступі вперше з'явилася технологія т. зв.
штучного інтелекту, яка набула значної популярності й дозволила провідним сві-
товим економістам говорити про ШІ як технологічну базу майбутньої світової
економіки. Двома роками пізніше компанія «Neuralink» успішно вживила елек-
тронний чіп у мозок людини — ще більше наблизивши колись суто теоретичну
дискусію про те, коли і яким буде майбутнє людини, якою буде сама людина і чи
залишиться їй місце в новому технологічному укладі. Ця тема широко розвивала-
ся й українською філософською думкою (див. Антропний принцип, 2016), однак
багато років вона залишалася в зоні припущень та спекуляцій — і, здається, мало
хто вірив, що майбутнє настане так несподівано і так швидко. Ми надто довго
жили в ілюзії «сталого розвитку» (англ. *sustainable development*) як панівної ідео-
логії, тож тепер, коли семимильні практичні кроки в «Дивний новий світ» (Huxley,
1968) уже зроблено — ми, схоже, виявились неповні готові до їх прийняття та
осмислення. І якщо можливість практичної імплементації технологічних здобут-
ків уже мало в кого викликає сумніви, то філософські, етичні, соціологічні й на-
віть економічні рефлексії очевидно відстають від дійсного стану речей. По суті,
технічний прогрес у черговий раз заскочує нас «зненацька» — що викликає осо-
бливе занепокоєння, позаяк зараз ідеться не про винайдення нової «апаратури»,
а про можливість втручання в людську природу, свідомість, а головне про деда-
лі ширше делегування людської суб'єктності зовнішнім силам, як-от автономні
алгоритми та розумна робототехніка, що в осяжній часовій перспективі можуть
стати не тільки «співмешканцями», а й співтворцями людини на земній кулі.

Головною загрозою цього процесу є не тільки й не стільки поява «еволю-
ційних конкурентів» людини, скільки та обставина, що людський вид, видаєть-
ся, добровільно сходить з історичної дистанції — не лише не набуваючи нових
якостей, але дедалі більше віддаляючись від класичної картезіанської формули
«Я мислю, отже, я є або існую» (Декарт, 2000: с. 104). Ми з тривогою спостері-
гаємо, як життєвий досвід людини XXI століття стрімко ірраціоналізується, а
ratio виштовхується у сферу штучного інтелекту та роботизації — інакше кажучи,
линь і втома як рушії прогресу спонукають людство відштовхувати розум,
а з ним і відповідальність зовнішнім силам, перед якими ставиться амбітне за-
вдання із самонавчання, самопрограмування і самовідтворення. Тобто в перелі-
ку можливостей, які можуть бути делеговані, з'являється і здатність самостійно
формулювати цілі — що неодноразово ставало сюжетом наукових антиутопій,
від картини Фрица Ланга «Метрополіс» та екранізованої Стенлі Кубриком «Кос-

мічної Одисеї» Артура Кларка (Clarke, 1968) до трилогії братів Вачовські «Матриця» і серіалу Джонатана Нолана «Світ Дикого Заходу».

Що стоїть за, здавалося б, величним фаустівсько-прометеївським наміром створити штучний інтелект або штучну людину, окрім прагнення творити нове життя чи «одухотворювати» природу? Чи не криється за прекрасною ідеєю насправді — або принаймні на цьому історичному етапі — вже не повнота розуму, а відсутність здібностей і волі ним розпоряджатися? На нашу думку, стрімке і малообґрунтоване бажання розвивати штучний інтелект є прямим шляхом не до примноження, а до *відчуження* раціональності, яка в машинно-цифровому світі цілковито пориває з духовним світом людини. Наміри урядів і технологічних гігантів за будь-яку ціну і в найкоротші терміни створити аналог або конкурента людини нагадують бездумні «ядерні перегони» середини ХХ століття — що, за мотивами збереження або примноження влади, дедалі більше схожі на божевілля. Як і півстоліття тому, на кону саме існування людства — але парадокс нашої історичної ситуації в тому, що в запеклій боротьбі людини з людиною вона не вагається передати ключі до власного розуму та суб'єктності абсолютно новим акторам реальності, яким, імовірно, буде під силу підкорити, усунути або обмежити свободу людини як виду.

Ми є свідками та співучасниками відчуження двоякого роду: з одного боку, делегується головний інструмент людського буття — розум людини, який відчужується одночасно і як цінність, і як критерій істинності, і як підстава самовизначення людини (лат. *homo sapiens*). З іншого боку, відчужується праця, яка дедалі більшою мірою делегується машинам, роботам, механізмам, а їхнє обслуговування та управління передається від людини-оператора, людини-майстра, людини-інженера (юнгерівської фігури Робітника, нім. *der Arbeiter*) до штучних заміників інтелекту. Прогресивне людство втішає себе думкою, що нині або завтра, у постмодерновому Раю, індивід, емансипований від праці, від тіла, від раціональних метанаративів, зможе пізнати справжню свободу і цілковито віддатися, наприклад, творчості. Що є твердженням дискусійним, адже соціальна практика радше доводить протилежне: емансипована людина тягнеться до бездумного споживання, а по суті — до бездумного існування. Фактор *бездумності* стає визначальним, адже саме мислення, думання в такій картині світу є причиною тривоги, екзистенційної втоми — одним словом, чимось таким, що потрібно «подолати». Ніцшевська ідея «останніх людей», які «придумали щастя» (Ніцше, 1993: с. 16), в наш час заграє новими, трагіфарсовими фарбами: пророк розуму та волі, людина мисляча і діяльна, стає ворогом останній людині — її зустрічають сміхом і роздратуванням, як носія *чужорідного*. Щось схоже описує Герберт Велс у своїй виданій понад століття тому фантастичній «Машині часу» (Велс, 2017), де прибулець з модерну зустрічає деградовану расу людей після атомного апокаліпсису — іншими словами, після модерну, з постмодерну, доведеного до крайньої точки.

Цей мотив, багато разів і на різні лади відтворений у науковій фантастиці, антиутопіях ХХ століття, потребує уважнішого прочитання. Герберт Велс чи не першим передбачає не лише загрозу технічного поневолення людства за часів, коли «сон розуму пробуджує чудовиськ». Він указує головну суть такого поневолення,

яке полягає в добровільному делегуванні власної раціональності, а з нею, як наслідок, і власної суб'єктності — стороннім силам, які в тексті Велса персоналізовані в образі «морлоків», володарів машинерії, що нагадують міфічних титанів зі зрощеними рисами людей і хтонічних драконів. Звернімо увагу: відкривши ключами розуму таємниці природи, довівши до досконалості технології, морлоки втрачають людську ідентичність і є лише людиноподібними істотами. Інакше кажучи, раціональність, відірвана від духовного життя, перетворює свого носія на темного двійника — як тіло, зшите «новим Прометеєм» (Shelley, 2010), Віктором Франкенштейном, є пародією і жахливою копією справжньої людини — яка *жива*, яка не є і не може бути лише раціональною, лише тілесною, лише чуттєвою, лише вольовою. Будь-яка спроба розщеплення життя веде до пародії, що закінчується трагедією.

Пізніша наукова фантастика йде ще далі й, розвиваючи ідею Герберта Велса, відкриває нові обрії майбутнього, в якому не дві раси чи касти людей, а вже два абсолютно відмінних за онтологічним статусом актори — протистоять одне одному в гегелівській парі Раба і Господаря (Гегель, 2004: с. 136—145). Не випадково німецький філософ Ернст Юнгер у назву своєї праці «Робітник» виносить підзаголовок «Панування» (Jünger, 2014): господарем історії є лише суб'єкт розуму та волі. Тож мірою передбаченого Юнгером «зрощення» техніки та людини, остання або втрачатиме свою людську подобу, або делегуватиме волю і свободу техніці та емансипованому розуму, яким на початку ХХІ століття може стати штучний інтелект, «Матриця», звільнена від пут тілесності, емоцій та етичних обмежень, між якими і над якими неунікнено, суперечливо і парадоксально, як ніцшевська фігура акробата, мусить балансувати «остання людина». Але фігура, яка «працює і винаходить, щоб збудувати дім надлюдині» (Ніцше, 1993: с. 14), схоже, втомилась і працювати, і винаходити. Розчаклувавши архаїчний світ, західна людина немовби втратила волю нести важку ношу модерну і воліє перекласти її на плечі «титанів», наділивши їх розумом і навіть свідомістю. Якщо колись світ, як дім, конструювала та облаштовувала людина розумна, то нині людство воліє, аби розумним став сам дім, перетворившись на колицу, а згодом і на тиху домовину. Остання людина, як немовля, воліє бути «приспана» та «упокоєна» в комфорті необмеженого споживання.

Чи випадково штучний інтелект у кінотрилогії «Матриця» постає саме в образі Великої Матері, яка вигодовує поневолене людство? Врешті, як і коли ми зможемо зрозуміти, чи вже пройшли точку неповернення? Чи здатен розум відрефлексувати мить, коли ява переходить у сновидіння? Провокативна теза ідейного натхненника «*Neuralink*» Ілона Маска, «Франкенштейна» нашого часу, про те, що успіхи комп'ютерної графіки та штучного інтелекту та наші уявлення про їхні перспективи можуть слугувати доказом того, що не існує критеріїв розрізнення реальності та цифрової симуляції, наводить на інше запитання: чи ми вже досягнули цієї точки, і як ми це можемо зрозуміти, якщо або коли наша раціональність буде обмежена? Чи не значить це, що в моменті, коли сама постановка питання стане смішною, або ж такі питання перестануть виникати в принципі — ця мить і стане доказом того, що умовна Матриця цілковито поневолила розум? Коли зникає сумнів, допитливість, тяга до невідомого, критич-

ний погляд і відчуття парадокса — людська істота втрачає власну суб'єктність. Перефразовуючи Рене Декарта: «Якщо я не мислю, отже, я не існую».

Проте саме сьогодні, як ніколи, розум «не в моді», а цінності Просвітництва сприймаються як пережиток минулого. За результатами освітнього дослідження PISA—2022, в усіх країнах спостерігається безпрецедентне падіння грамотності та обізнаності в усіх предметних галузях — найбільші темпи падіння спостерігаються саме в західних країнах. У Сполучених Штатах значний відсоток школярів мають проблеми з елементарним читанням, і нині ми опинилися перед парадоксальною загрозою «нової неграмотності», коли звичайна людина вже мало відрізняється від героїні псевдонаукового серіалу BBC «Cunk on Earth» Філомени, фігура якої покликана висміяти неосвіченість «креативного класу» — але, схоже, просто демонструє звичний стан сьогодення. Життя сучасної людини стрімко ірраціоналізується, виштовхує розум за свої межі як щось небажане. Тканина культури перетікає від тексту до зображення, від думки до емоції. Передбачене Ґі Дебором півстоліття тому «суспільство спектаклю» (Debord, 1992) сьогодні сягнуло свого zenіту. Вихолощення мислення і рефлексій відбувається перш за все зі світу комунікацій і цифрових технологій — сфери, яка, на думку фантастів 1950—1960-х років, мала слугувати вікном у безмежний світ пізнання. Більшість алгоритмів соціальних медіа, а з ними і стратегій традиційних медіа свідомо заточуються на провокацію коротких, дискретних емоцій — на спрощення картини світу та притуплення розуму. Медіа більше не є посередниками між людьми, інститутами, вони не інформують, а провокують, виступаючи в ролі «тригерів» базових рефлексів. На відміну від газет і журналів доби Просвітництва, інформаційний простір ХХІ століття — це не поле для пошуку правди, а радше «поле дурнів» і чорних чудес, на якому не лише проблематично, а взагалі недоцільно з'ясовувати істинний стан речей. Головна категорія, цінність філософії і науки перетворюється на химеру. Престиж розуму і критичного мислення розвіюється, а раціональні аргументи в соціальних практиках дедалі більше ігноруються. Втрачаються навички складного мислення і формування причинно-наслідкових зв'язків, натомість комплексні світогляди Нового часу підмінюються простими, «самоочевидними», а почасти й самосуперечливими ідеями доби постмодерну. Навряд чи в 1930-х роках могли уявити, що комічна сцена з казки про старого Хотабича, де середньовічний джин переконає педагогів у тому, що земля пласка (Легін, 1956: с. 10), та його наївні аргументи через неповні сто років зможуть усерйоз опановувати уми мільйонів людей.

Тож чи здатне нове покоління, яке не мислить, а споживає, зберегти не лише здоровий глузд чи культурні надбання, але й свободу, совість, які досі вважалися фундаментом людського буття? Адже зі зреченням раціональності відбувається руйнування онтологічних підстав людського існування. Словами Софокла: кого боги бажають згубити — того позбавляють розуму. Як нечиста сила, що у фольклорних сюжетах глузує з людини і занапащує її, присипляючи розум і позбавляючи здатності відділити істинне від хибного. Інакше кажучи, з онтологічного погляду, саме це і є гріхопадінням. Занурення в ілюзію — це занурення в царину онтологічного зла. Проте якщо в традиційних сюжетах осліплений розум змага-

ється з міфічними, казковими силами, то в наш час розум чи не в буквальному сенсі виймають з черепної коробки. Ключі до істини, здатність до розрізнення делеговані зовнішнім силам, які створені, змайстровані самою людиною. Виклик нашого часу не в тому, що людський розум притлумився або ж індивід втрачає потяг чи здатність до мислення, а в тому, що в тих чи інших сурогатних формах раціональність уже передано, делеговано механізмам. Не деградація культури, а стрімкий розвиток технологій становить екзистенційну загрозу для людини. Адже індивідуальне і колективне існування дедалі більше залежить від алгоритмів, машин і «розумної техніки», й таке існування ототожнюється з «комфортом». Це той парадоксальний етап соціальної еволюції, коли прогрес визначається вже не зростанням розумових і вольових сил людини, а навпаки їхнім згасанням. Понад те, чим більше вони згасають, тим комфортнішим і «безпечнішим» стає існування, а отже, й тим «прогресивнішим» вважається соціальний лад. Інакше кажучи, в основі сучасного, постмодернового розуміння прогресу лежать почування страху, ліні та, як наслідок, дедалі більша воля до згасання. Заклик Ніцше «жити небезпечно» звучить уже як погроза та провокація.

Сучасній техніці призначено стати вже навіть не милицями, а інвалідним візком інтелекту — її перспективи оцінюються тією мірою, в якій вона буде «само-», «авто-» і «розумна». Скатертина-самобранка, самолітальний килим, саморушна піч — це реальність джина Хотабича, розум котрого в казковому дурмані. Герой книги Лазаря Лагіна — наївний дідусь із дитячими манерами, по суті, є проміжною фігурою між сучасною людиною та літературними «елоями». Цей індивід є перешкодою прогресу, яку слід подолати — і ми згадуємо моторошну сцену з «Так казав Заратустра», де блазень перестрибує і зіштовхує в безодню «стару людину», канатоходця: «...Тим самим має бути людина для надлюдини — посміховищем або нестерпним соромом» (Ніцше, 1993: с. 11). Утім, якщо Ніцшева «остання людина» зберігає риси трагічного героя, то провісницею III стає все та ж Філомена, котра підводить ризику під Просвітництвом — у багатозначному здогаді про повстання «чужого» інтелекту, який персонаж пародійного серіалу ВВС давно «делегувала» інтернету. Коли автор вдихає життя в рукотворні копії, останні випивають усі життєві соки з оригіналу.

Людина, на відміну від Бога, наділяючи Інше життям, олюднюючи його, сама втрачає людськість і людяність, адже відтворює себе як ляльку, механістично, отожд бо в Іншому як у дзеркалі, зрештою, починає бачити лише зовнішність, лише рефлексі, лише алгоритми. Інакше кажучи: зосереджуючись на проблемі штучного інтелекту як панацеї, ми звужуємо поняття людини до різних форм раціональності й викреслюємо з портрета все непізнаване, що становить невіддільну частину людської свідомості, головну таємницю людського буття — все те, що неможливо передати. Через III ми наближаємо диктатуру редукціонізму та утилітарності, в якій машині буде довірено функцію розуміння та інтерпретації людських потреб. Це вже зараз, як видно на прикладі соціальних мереж, призводить не так до ускладнення алгоритмічних моделей, як до зустрічного спрощення оригіналу, який «обтісується» під обмежені можливості штучного інтелекту. Найскандаль-

ніший приклад — широке впровадження та популяризація «реакцій» та «емодзі» в текстовому спілкуванні, які всього за декілька років спостережень спричинили різке спрощення та скорочення текстових масивів. Визначальний сенс цієї новації полягав у тому, щоб навчити алгоритми розрізняти емоційний контекст висловлювань, однак у реальності це призвело до стрімкої деградації самого мовлення.

Одвічне бажання дати життя Голему (Майрінк, 2011), гомункулу чи автомату, змайструвати життя практично і раціонально, себто без любові, закінчується вселенською трагедією, адже є змаганням з Богом. За міфічним переказом, лише одному Пігмаліону, який *полюбив* своє творіння, Афродита дарувала щастя, а його витвору — Галатеї — повноту життя. Міф і релігія вчать тому, що тільки любов дає змогу привідкрити завісу над таємницею життя і смерті. Той, хто бачить у людині лише тіло чи лише раціональність, відтворює лише тіло і лише раціональність, уподібнюючись не Господу, а злому Деміургу, який відчужує власну тінь і приводить її до буття. Породженнями такої деміургії стають фанти, які, мов Ангела Західного вікна в однойменному романі Густава Майрінка, віддзеркалюють видимість творця. Як наслідок, уявний гегелівський Господар стає Рабом, а пробуджені ним стихії ведуть до загибелі та мороку. Сказання про Вавилонську вежу, падіння Люцифера, Прометея, Ікара, Симон-Волхва та інші міфологічні сюжети застерігають від гордині, яку слід розуміти як втрату *почуття міри*, тобто нездатність адекватно оцінювати реальність. *Ratio*, вихолощене від мислення і почуттів, перетворюється на *perpetuum mobile* саморуїнування, а могутність людського розуму стає причиною його погибелі. Чи не про це оповідає середньовічна легенда, як побожний Тома Аквінський розбив палицею говорючий автомат Альберта Великого — не дозволивши себе спокусити?

Адже логічним наслідком описаних процесів стає подвоєння реальності, поступове витіснення і заміна природного світу — людською цивілізацією. А на наступному етапі — заміна самої людини якщо не як цеглини, то як суб'єкта історії. У такій перспективі алгоритми займають місце вірусів та мікроорганізмів, а роботи — замінять тварний світ (юнгерівські «скляні бджоли» (Юнгер, 2017)). Відкритим є лише питання: чи здатна буде техніка коли-небудь повністю потіснити людину, перетворившись на «бога з машини», чи радше на «бога-машину»? Наукова фантастика на цих розмислах не зупиняється і змальовує песимістичну картину «реплікованого буття», в якому рукотворні, а згодом і самовідтворювані та самонавчені копії живих організмів виявляються спроможними кинути еволюційний виклик людству — саме тоді, коли відчужене *ratio* машини або штучного інтелекту починає формулювати власне цілепокладання. Неминучим результатом розгортання і втілення трансгуманістичних ідей стає перетікання розуму з людини в техніку. Але чи перетече разом із розумом здатність до мислення? Чи можуть мислити, себто творити власні смисли, неодухотворені машини — якщо, за Мартином Гайдеггером, «розум, *ratio*, розгортається в мисленні» (Heidegger, 2000: S. 129)? Чи не є осмисленість, а не раціональність спокуси, виключною якістю та прерогативою людського виду?

Тож перед обличчям безпрецедентних цивілізаційних викликів філософії належить знову поставити питання «Що таке мислення?» та віднайти відповідь, яка,

можливо, проведе межу між світом людини, її долею, становищем та кривими віддзеркаленнями. У світлі цієї проблеми ми припустимо, що не *ratio*, не розумність, а мислення є тим, що конститує людину — маючи на увазі під «мисленням» здатність творити смисли, цілепокладати власне буття. В тому числі — смисли надраціональні, які Карл Керенї ототожнював зі здатністю не лише осягати, але й благоговійно схилитися перед «таємницею», пізнавальна функція якої «в тому, щоби показувати непояснюване» (Kerényi, 1950). Чи здатні на це роботи або комп'ютерні алгоритми? Чи може машина жахатися власної обмеженості й по-кантіанськи схилитися перед безоднім зоряним небом? Чи здатен механізм або алгоритми відчувати буття та, врешті-решт, чи вміє автомат сміятися? Адаже чи може мати сенс і смисл існування, позбавлене почуття гумору, іронії, меланхолії, себто здатності відчувати й побачити свій шлях іншим серцем та іншими очима, перебувати одночасно в різних світах і точках відліку — що є властивою якістю, силою і слабкістю людини?

ДЖЕРЕЛА

- Веллс, Г. (2017). *Машина часу*. Харків: Фоліо.
- Гегель, Г. (2004). *Феноменологія духу*. Київ: Основи.
- Декарт, Р. (2000). *Метафізичні розмисли*. Київ: Юніверс.
- Лажін, Л. (1956). *Старик Хоттабич*. Київ: Молодь.
- Майрінк, Г. (2011). *Голем*. Львів: Піраміда.
- Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Антропний принцип в контексті актуальних проблем філософії науки»*. (2016). Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького.
- Ніцше, Ф. (1993). *Так казав Заратустра. Жадання влади*. Київ: Основи.
- Юнгер, Е. (2017). *Скляні бджоли*. Київ: Видавництво Жупанського.
- Clarke, A. (1968). *2001: A Space Odyssey*. New York: Signet.
- Debord, G. (1992). *La Société du spectacle*. Paris: Gallimard.
- Heidegger, M. (2000). *Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1910—1976. Band 7: Vorträge und Aufsätze*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Huxley, A. (1968). *Brave New World*. New York: Bantam Books.
- Jünger, E. (2014). *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Kerényi, K. (1950). *Labyrinth-Studien. Labyrinthos als Linienreflex einer mythologischen Idee*. Zürich: Rhein-Verlag.
- Shelley, M. (2010). *Frankenstein, or The modern Prometheus*. New York: Fall River Press.

Одержано 10.10.2024

REFERENCES

- Clarke, A. (1968). *2001: A Space Odyssey*. New York: Signet.
- Debord, G. (1992). *La Société du spectacle*. Paris: Gallimard.
- Descartes, R. (2000). *Méditations métaphysiques*. [In Ukrainian]. Kyiv: Universe. [=Декарт 2000]
- Hegel, G. (2004). *Phänomenologie des Geistes*. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [=Гегель 2004]
- Heidegger, M. (2000). *Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1910—1976. Band 7: Vorträge und Aufsätze*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Huxley, A. (1968). *Brave New World*. New York: Bantam Books.
- Jünger, E. (2014). *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Jünger, E. (2017). *Gläserne Bienen*. [In Ukrainian]. Kyiv: Zhupanskyi Publisher. [=Юнгер 2017]

- Kerényi, K. (1950). *Labyrinth-Studien. Labyrinthos als Linienreflex einer mythologischen Idee*. Zürich: Rhein-Verlag.
- Lagin, L. (1956). *Old Khottabych*. [In Ukrainian]. Kyiv: Molod. [=Ларін 1956]
- Materials of the all-Ukrainian scientific and practical conference "Anthropic principle in the context of the current problems of philosophy of science"*. (2016). [In Ukrainian]. Lviv: Danylo Halytskyi Lviv National Medical University. [=Антропний принцип 2016]
- Meyrink, G. (2011). *Der Golem* [In Ukrainian]. Lviv: Piramida. [=Майрінк 2011]
- Nietzsche, F. (1993). *Also sprach Zarathustra. Der Wille zur Macht*. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [=Ніцше 1993]
- Shelley, M. (2010). *Frankenstein, or The modern Prometheus*. New York: Fall River Press.
- Wells, H. (2017). *The Time Machine*. [In Ukrainian]. Kharkiv: Folio. [=Веллс 2017]

Received 10.10.2024

Sviatoslav VYSHYNSKYI,

Candidate of Sciences in Philosophy,

Junior Research Fellow at the Department of Philosophical Anthropology,

H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine,

4, Triokhsviatytelska St., Kyiv, 01001

s-vyshynsky@vkursi.com

<https://orcid.org/0000-0002-4711-1512>

ALIENATION OF RATIONALITY:

THREATS, CHALLENGES AND THINKING POSTHUMANISM

The article is devoted to the problem of artificial intelligence and the challenges of “smart technologies”, which threaten the autonomy of human mind and the existence of human itself. The author states the crisis situation of contemporary culture, the existential fatigue of humanity, which manifests itself in the intention to delegate one’s own subjectivity, will and rationality to external actors — namely the Internet, artificial intelligence, and robotics. The article discovers the alienation of the fundamental quality of a thinking person — intelligence — and the threat of human enslavement in the world of the near future, governed by autonomous technologies. In addition to delegating rationality to machines, there is also a tendency to transfer goal-setting to “intelligent technology”, which is gradually endowed with the ability for self-learning and self-programming, and therefore may not align its tasks with human intentions. This problem is traced back to the origins of philosophical thinking and the earliest mentions of artificial beings in mythology, theology, fiction and scientific theory, that proves eternal human strife for creation and replication of human traces in natural environment. Humanization and rationalization of outer world thus is thought as an integral feature of human activity, but it also means constant and continuing alienation of human mind due to its openness and incompleteness, that puts mankind at risk — yet therefore defines humanity as a “risky” way of being. The author considers a scenario of the doubling of reality, in which digital algorithms, computer programmes and robotics may conquer, supplant or replace the world of nature and the human world, bypassing the latter as a less effective evolutionary step. In contrast to this, the author raises the question of what is mind, what is thinking and what is a human being — and whether consciousness, reduced to corporeality, sensuality or rationality, can serve as a model for reproduction. And whether a person is capable of creating a new life without love?

Keywords: *alienation, rationality, artificial intelligence, technology.*